

Kohlrusz Gábor[✧]

Kamerad Pferd¹

Lovas és fogatolt alakulatok a Wehrmachtban, valamint a lovas- és hajtóképzés rendszere Németországban 1935 és 1945 között

DOI 10.17047/HADTUD.2024.34.3.75

Adolf Hitler és a német hadvezetés a harmincas években egy teljesen motorizált haderőről álmodott, ami ugyan előremutató elképzelés volt, de ennek akkor és a későbbiekben sem voltak meg az anyagi feltételei. A három haderőnem, a szárazföldi haderő, a légiő és a haditengerészet ilyen nagymértékű és egyszerre történő fejlesztése megoldhatatlan probléma elé állította a német ipart. Tény, hogy a háború alatt a német szárazföldi haderő motorizáltsága sohasem haladta meg a 17%-ot, és ez az arány a hadműveletekben részt vevő alakulatok esetében mindössze 10% volt. A propaganda ugyan előszeretettel mutatta be a magasból lecsapó zuhanóbombázókat, a mindenen átgázoló harckocsikat vagy a féllánctalpas lövészpáncélosokon harcba induló gyalogságot, de a német haderő az óriási fejlesztések ellenére továbbra is „lovashadseregnek” számított, és mindinkább azzá vált a háború előrehaladtával.

KULCSSZAVAK: ló, lovas, fogatolt, hajtó, második világháború, Wehrmacht

Kamerad Pferd

Cavalry and Horse-Drawn Troops in the Wehrmacht, and the System of Cavalry and Horse-Drawn Troops' Training in Germany between 1935 and 1945

In the 1930s, Adolf Hitler and the German military leadership dreamt of a fully motorised army, which was a forward-looking concept, but the financial conditions were not in place neither then nor later. The simultaneous development of the three services of the armed forces – army, air force, and navy – on such a large scale presented German industry with an insoluble problem. In fact, during the war, the motorisation rate of the German land forces

✧ Egyéni vállalkozó – Sole trader;
e-mail: kohlrusz.vdk@gmail.com

1 Ló bajtárs. A német haderőben a katonai lovaknak adott, kedves és tiszteletteljes elnevezés.

never exceeded 17%, and this rate was only 10% for the units involved in operations. Although propaganda was fond of showing dive-bombers swooping down from the skies, tanks breaking through everything, or infantrymen charging into battle on half-track armoured personnel carriers, the German military, despite its huge improvements, was still a 'cavalry army' and became even more so as the war progressed.

KEYWORDS: horse, rider, horse-drawn, coachman, World War II, Wehrmacht

A szárazföldi haderő lovas és fogatolt alakulatai²

A tábori haderő

A harmincas évek első felében a német lovasfegyvernem a csúcson volt. A Reichswehr 18 kiválóan kiképzett és felszerelt lovasezreddel³ (*Reiter-Regiment / Kavallerie-Regiment*) rendelkezett. A fegyvernem tisztikara zömmel a legrégebb porosz katonacsaládok és a német arisztokrácia művelt, magasan iskolázott tagjaiból állt.⁴ A szárazföldi haderő lovasai sorra nyerték a nemzetközi versenyeket, sőt az 1936. évi berlini nyári olimpiai játékokon mindhárom versenyszámban – csapatban, és egyéniben is – elnyerték az összes aranyérmet. Az új modern szárazföldi haderőben ennek ellenére nem szántak kiemelkedő szerepet az önálló lovasalakulatoknak. 1935-től a lovasezredek számát egyre csökkentették. Részben svadrononként⁵ betagolták őket a gyaloghadosztályok felderítő alakulataiba, illetve szakaszonként a gyalogezredekbe, részben pedig kiképző alakulatokat hoztak létre belőlük.

Ezek a felderítő lovassvadronok és a gyalogezredek lovas szakaszai alkották a csapatlovasságot (*Truppenkavallerie*), míg az egyetlen újonnan felállított lovasdandár a sereglóvasságot (*Heereskavallerie*). Az 1938-ban létrehozott könnyű hadosztályok⁶ részeként ugyan felállítottak hét lovas lövészezredet (*Kavallerie-Schützen-Regiment*), de ezek sem bizonyultak túl hosszú életűeknek. A lovasalakulatok legnagyobb kritikusai Heinz Guderian (1888–1954) tábornok, a modern páncélos hadviselés feltétlen híve volt. A cél a haderő teljes motorizálása volt. A modernizálás azonban messze nem haladt olyan jól, mint ahogy azt tervezték. A háború elején a lovak és a fogatolt járművek – a néhány páncélos és a gépkocsizó egységen kívül – mindenütt jelen voltak. A tüzérség és az ellátóalakulatok többségét továbbra is a fogatolt egységek alkották, és a többi fegyvernem könnyű vonatoszlopai⁷ (*leichte Kolonne*) is zömmel

2 A német véderő, a Wehrmacht három haderőnemből tevődött össze, ezek voltak a Heer – szárazföldi haderő, a Luftwaffe – légierő és a Kriegsmarine – haditengerészet.

3 A német katonai terminológiában mindkettő ugyanazt jelenti. A Reichswehr (1919–1935) idején a Reiter-Regiment, a Wehrmacht (1935 – 1945) idején pedig mindkét kifejezést használták.

4 Ez a háború teljes ideje alatt is mindvégig így maradt. A lovas fegyvernemnél szolgáló tiszték közül a nemesi származásúak aránya messze a legmagasabb volt az egész német haderőben.

5 Német eredetű szó, Schwadron = lovasszázad. A német lovasalakulatoknál hagyománytiszteletből a második világháború alatt is ragaszkodtak a régi megnevezésekhez. Ez megmutatkozott a rendfokozatok terén is. A lovasalakulatoknál a százados – Hauptmann helyett a Rittmeister, az őrmester – Feldwebel helyett a Wachtmeister volt használatos.

6 A lovasság kiváltására szánt, a gépkocsizó gyalog és a páncélos hadosztályok között elhelyezkedő alakulatípus. A két lovas lövészezredből, egy felderítő zászlóaljából, egy tüzérezredből és egy harcokciosaosztályból álló egységek végül nem bizonyultak sikeresnek. Túl nehezek voltak a lovasság helyettesítésére és túl gyengék voltak ahhoz, hogy páncélos alakulatként használják őket.

7 A magyar katonai terminológia szerint: a motorizált, fogatolt vagy málhás állatokból álló szállító oszlop.

lövontatásúak voltak. Az állatok talán legspeciálisabb használói a hegyi alakulatok voltak. Az 1939-ben felállított három hegyi alakulat közül kettőt⁸ az osztrák – alpesi hegyeiről nevezetes – Tirol tartományban kitenyészített haflingi kislóval⁹ „szereltek fel”, mely fajtát málhás lóként és hátszlóként is használták a hegyicsapatok.

1. táblázat

A hadosztályok lóállománya, továbbá a fogatolt és motoros járművek aránya a háború elején mozgósított német gyaloghadosztályokban (A létszám, a lóállomány és a járművek száma hadosztályonként értendő¹⁰)

Mozgósítás ideje	Mozgósított hadosztályok	Hadosztály létszám	Lóállomány	Fogatolt járművek	Motoros járművek
1939/1. hullám	35	16 819–19 585	4773–6884	910–1669	1285–1602
1939/2. hullám	16	14 446–16 940	4302–6934	755–1557	1163–1402
1939/3. hullám	20	17 901–18 645	6033–6927	1529–1764	916–993
1939/4. hullám	14	15 019	4077	926	1424

1939-ben a Lengyelország lerohanására készülőkészülő német szárazföldi haderő csupán hét páncélos és négy gépkocsizó gyaloghadosztállyal, valamint két önálló páncélosezreddel rendelkezett, és még sürgősen megoldást kellett találnia arra a problémára, amit a szárazföldi haderő elégtelen teherszállító kapacitása jelentett. Ezt számos önálló motorizált és fogatolt utánpótlási oszlop osztály (*Nachschub-Kolonnen-Abteilung*), illetve nehéz, egyenként 60 tonna, és könnyű, egyenként 15-17 tonna szállítására alkalmas kisegítő fogatolt szállítóoszlop¹¹ (*schwere* vagy *leichte behelfsmäßige Fahrkolonnen (bespannt)*) hadrendbe állításával próbálták orvosolni 1939 augusztusától. Később ezeknek a kisegítő szállítóoszlopoknak egy részét a lengyelországi hadjárat után betagolták a gyaloghadosztályok ellátó egységeibe. A hadműveletek megindítása után az első ütközetek tapasztalatai azonnal rámutattak a gépkocsizó egységek bizonyos hiányosságaira. A fő gondot a korlátozott terepjáró képesség és páncélvédetség hiánya jelentette, a főleg gumikerekes gépkocsizó gyalogság ugyanis terepen nem tudta követni a lánctalpas páncélos egységeket. A megoldást a gyalogság féllánctalpas lövészpáncélosokkal történő felszerelése jelentette, de ezekből a járművekből 1939-ben még nagyon kevés állt rendelkezésre. Az új könnyű hadosztályok sem tudtak megfelelni a velük szemben támasztott elvárásoknak a lengyelországi harcokban, így azokat tovább fejlesztették páncéloshadosztályokká. A lovas lövészezredeket átszervezték és motorizálták, 1940-től lövész, majd 1942-től páncélgránátos néven a páncélgránátos hadosztályok ezredeit és a páncéloshadosztályok kisérőgyalogságát alkották. A lovasdandár bevetése viszont sikeresnek bizonyult, ezért azt 1939 októberében hadosztállyá bővítették.

8 Kaltenecker 2023, 105–106.

9 Kaltenecker 2023, 113–114.

10 Niehorster 2007, I/II-1, I/II-2.

11 Hadrendi számtartomány 700–800.

2. táblázat

Egy 1940-ben felállított gyalogezred háta- és málhás ló állománytáblája¹²

<i>Alegység</i>	<i>Háta- és málhás ló állomány</i>
ezredtörzs	16
híradószakasz	13
utászszakasz	11
gyalogsági lovasszakasz	33
3 zászlóaljtorzs egyenként 24 lóval	72
9 lövészzárad egyenként 11 lóval	99
3 géppuskás szakasz egyenként 58 lóval	174
gyalogsági löveg század	133
könnyű gyalogsági oszlop	75
Összesen	626

A nyugati hadjáratba bevetni kívánt 93 hadosztályból mindössze csak 10 volt páncélos és 6 gépkocsizó gyaloghadosztály. A szárazföldi haderő fegyvernemei szerinti eloszlásuk alapján a lovak 50%-át a gyalogság, 36%-át a tüzérség és 12%-át a lovasság használta.¹³ Lengyelországgal szemben Nyugat-Európa jól kiépített úthálózata és vasútvonalai révén ideálisabb terepnek bizonyult a támadáshoz és az utánpótlás célba juttatásához, illetve a csapatok gyors átcsoportosításához. Az eredmény látványos volt: alig másfél hónap alatt Nyugat-Európa német megszállás alá került. A két hadjárat tapasztalatai azonban a haderő mobilitását illetően nem sok jóval kecsegtettek a jövőre nézve. A német hadiipar nemhogy a tervezett óriási mértékű fejlesztésekre nem állt készen, de a nyugati hadjárat alatt a gépjárművek megfelelő alkatrészellátását is alig tudta biztosítani. A tehergépjárművek gyártása a normál használatból eredő amortizáció miatt kieső jármű mennyiséget sem volt képes pótolni. A gyors győzelmek számtalan zsákmányolt gépjárműhöz, fogatolt járműhöz és lóhoz juttatták a németeket, ezek pedig tovább növelték a haderő mobilitását. Ezzel párhuzamosan viszont növelték a gépjármű típusok számát is, ami csak tovább súlyosbította az alkatrészellátási problémákat. Az állandósult acél-, gumi- és üzemanyaghiány miatt a helyzet odáig fajult, hogy Franz Halder (1884–1972) tábornok, a szárazföldi haderő vezérkari főnöke követelte számos alakulat motormentesítését és a gépjárművek számának szándékos korlátozását a felállítandó új hadosztályokban. A nehézségek ellenére a „német gőzhenger” megállíthatatlannak tűnt: 1941-ben két hét alatt elfoglalták Jugoszláviát, majd két hónap alatt Görögországot. Észak-Afrikában német csapatok szálltak partra, hogy ismét kisegítsék olasz szövetségésüket az angolok elleni harcban. Mindezek mellett a német hadvezetés már javában tervezte a keleti hadjáratot. A Szovjetunió elleni támadó hadművelet, a „Barbarossa-terv” előkészítése során minden eddiginél nyilvánvalóbbá váltak a várható mobilitási és

¹² Richter 2021, 156.

¹³ Richter 2021, 170.

logisztikai problémák, többek között az igen csekély mértékben kiépített úthálózat és annak kritikán aluli állapota, valamint a német és szovjet vasút közti nyomtávkülönbség, mely gátolta a folyamatos vasúti szállítást, továbbá a német és szovjet benzín oktánszám különbsége, ami az esetlegesen zsákmányolt üzemanyagot csak további benzol hozzáadását követően tette felhasználhatóvá a német járművekben és gépekben. Ezért a német hadvezetés a júniusban kezdődő hadművelet kapcsán már júliusban várható üzemanyaghiánnyal számolt.¹⁴ A fentiekre való tekintettel már 1940 nyarán megkezdtek a lengyel úthálózat és vasút fejlesztését a szállítási kapacitás növelésének érdekében, de mivel ez az intézkedés csak a Szovjetunió határáig biztosította a zavartalan és gyors szállítást, a támadás előtt a szárazföldi haderő főparancsnoksága (*Oberkommando des Heeres* – továbbiakban: OKH) 1941. április 29-én elrendelte 75 gyaloghadosztály hadosztályonként 200 panje¹⁵ fogattal történő megerősítését. Az 1940–1941-ben újonnan felállított hadosztályok lovakkal történő ellátása nem jelentett gondot, hiszen a lóállomány az 1939 szeptember elsejei 573 000-ról 1941 júniusára 750 000-re nőtt, köszönhetően többek között a számos zsákmányolt katonai lónak, valamint a megszállt területek civil lakosságától történt rekvirálásoknak. Ellenben a saját gyártású országos járművek¹⁶ terén már hiány mutatkozott. Így számos tüzérezredet szereltek fel zsákmányolt cseh tüzérségi eszközökkel és fogatolt járművekkel, illetve szintén sok alakulat kapott a cseh hadseregben rendszeresített, fogatolt, osztrák és magyar gyártmányú táborigénykocsikat. 1940-ben a francia hadseregben alaptípusnak számító táborigénykocsiból 13 382 darabot zsákmányoltak, majd ezeket 1887 mintájú nehéz táborigénykocsi (*Schwerer Feldwagen M 87 (f)*) néven integrálták a német szárazföldi haderőbe. Ezeket a hiányzó német könnyű (*Leichter (Hf.1)*) és nehéz (*Schwerer (Hf.2)*) táborigénykocsik pótlására használták, és teljes hadosztályokat szereltek fel velük.¹⁷ 1940 őszére több mint egy tucat gyaloghadosztályt szerveztek át gépkocsizó gyalog-, illetve páncélosadosztállyá. Emellett számos gyaloghadosztály felderítő osztályát is átszervezték, lovasszázadjaikat feloszlatták, az új alakulatokat pedig részben motorizálták vagy kerékpáros zászlóaljakká szervezték át.

Októberben díszszemlével búcsúztak a ló bajtársaiktól a 27. gyaloghadosztály tüzérezredének katonái is, mivel hadosztályuk egyike volt azon alakulatoknak, melyeket páncélosadosztállyá szerveztek át, így a tüzérezredet is motorizálták. Az egység parancsnoka, Lindemann ezredes beszédében így méltatta őket és a velük foglalkozó szakembereket:

„27. tüzérezred katonái!

Az ezred ma utoljára vett részt díszszemlén lóháton. [...] Ez a nap a búcsú napja lovainktól, akikkel háborús emlékeink elválaszthatatlanul összeforrnak. Hűséges társaink voltak minden küzdelemben és veszélyben.

14 Creveld 1977, 150.

15 A német katonai zsargonban a keleti területek, mint például Lengyelország, Ukrajna, Oroszország vidéki lakosságára és a hozzájuk kapcsolódó dolgokra használt kifejezés.

16 A magyar katonai terminológia szerint: kifejezetten katonai célokra kifejlesztett, alkatrészeiben szabványosított faanyagú, lóvontatta szekér.

17 Fleischer 2022, 82.

Különösen a lengyelországi hadjáratban, ahol a legrosszabb utakon, erőn felül teljesítve ismét bebizonyosodott, hogy a ló addig teszi a dolgát, amíg össze nem esik. Katonaként és tüzerként ezért soha nem fogjuk elfelejteni háborús bajtársunkat, a lovat.

Az ezred menetteljesítménye keleten és nyugaton a legnehezebb körülmények ellenére is mindig megfelelt a harcászati követelményeknek, ezért ma elsősorban azoknak mondok köszönetet, akiknek munkája kizárólag lovaink javát és jólétét szolgálta, vagyis az állatorvosoknak, a patkolókovácsoknak, a takarmánymestereknek és a hajtóknak.¹⁸

Ekkor még senki sem gondolhatta a katonák közül, hogy már a következő év telén, amikor a tüzéségi vontatókban megfagyot a kenőolaj, és a járművekhez nem érkezett pótalkatrész sem, sokan visszasírják majd hű bajtársaikat, a lovakat.

Az 1941. június 22-én meginduló támadáshoz az eddigi legnagyobb motorizált erőt vonták össze a németek. A bevetett, mintegy 130 hadosztályból 19 volt páncélos és 10 gépkocsizó gyaloghadosztály a szárazföldi haderő állományából, valamint további 4 gépkocsizó hadosztály a Waffen-SS állományából. A háború végéig soha többé nem tudtak ennyi motorizált alakulatot csatasorba állítani egyetlen fronton sem. A támadás kezdetben óriási lendülettel és gyorsasággal haladt, ezáltal az utánpótlásszállítási útvonalak egyre hosszabbak lettek, s ezzel rövidesen üzemanyag-, illetve alkatrészellátási problémák kezdtek jelentkezni. Beköszöntött az ősz, és a német szárazföldi haderő szó szerint a sárban ragadt. Az OKH október 31-én kénytelen volt két hétre, a fagyok beálltáig leállítani a támadást. Eduard Wagner (1894–1944) tábornok, az OKH szállásmestere meg is jegyezte, hogy „von Kleist¹⁹ páncélos oszlopai panje oszlopokká váltak”, arra célozva ezzel, hogy a német csapatok jóformán már csak lovaikkal és fogatolt járműveikkel tudták megőrizni mobilitásukat.²⁰ Számos esetben az alakulatok csak lovasfutárok útján tudták fenntartani a kapcsolatot egymással és a magasabbparancsnokságokkal. Sajnálatos módon 1941 novemberében, éppen akkor, amikor a legnagyobb szükség lett volna rájuk, feloszlatták a szárazföldi haderő egyetlen megmaradt lovashadosztályát is, és páncélosalakulattá szervezték át. A tél közeledett, és a mínusz 30-40 fokos hidegre felkészületlen német haderő szinte még egyik kítűzött célját sem érte el. Mivel a német hadvezetés biztosra vette, hogy pár hét alatt befejeződik a hadjárat, a katonákat nem készítették fel a téli hadviselésre, nem volt megfelelő ruházatuk és felszerelésük. A következmények katasztrófálisak voltak mind emberre, mind állatra nézve. Katonák ezrei fagytak halálra, vagy amputálni kellett ujjaikat vagy valamely végtagjukat a fagyási sérülések következtében. Nem véletlen, hogy az 1941/42-es téli hadjáratban részt vevők számára adományozott emlékérmét a katonák csak „fagyott hús éremként” emlegették. 1941 novemberében a Dél Hadseregcsoport alárendeltségébe tartozó 6. hadsereg állatállományának nagy részét már evakuálták a front mögöttes területeire, mert már nem tudták élelmezni őket, de így is naponta átlagban 230 lovat vesztek. A Közép Hadseregcsoport vesztesége 1000 ló volt naponta, a keleti fronton pedig összesen 179 600 ló veszett oda ezen a télen a rossz élelmezés és a betegségek, kiváltképp

18 Birker 2011, 285.

19 Ewald von Kleist (1881–1954) tábornok, ebben az időben az I. páncélos hadsereg parancsnoka.

20 Seaton 1973, 149.

a tüdőgyulladás következtében.²¹ Főleg a nehézlövegeket és az acél felépítményű Hf.7, vagy – ahogy a katonák hívták – a „lógyilkos” tábori kocsikat vontató, hatalmas testű, hidegvérű fajtájú, nehéz ígáslovak túrték rosszul a hideget, ami igen nagy gondot jelentett, hiszen kiváltásukra a kis panje lovak alkalmatlanok voltak. Nem maradt más, mint a szárazföldi haderő által használt másik fajtát, a melegvérűt alkalmazni a nehézfegyverzet vontatására is, de ebből a fajtából kétszer-háromszor annyit kellett a vontatmány elé befogni, hogy megbirkózzanak az áldatlan útviszonyokkal és a nagy súlyokkal. Nem voltak ritkák az akár 12–16 lovas fogatok sem.

Az OKH lovas- és fogathajtó felügyelősége (*Inspektion der Reit- und Fahrwesens des Heeres*) felismerve a lovas- és fogatolt alakulatok nélkülözhetetlen fontosságát, valamint tekintettel azok addigi helytállására, néhány nappal az offenzíva megindítása után a szárazföldi haderő közlönyében egy felhívást tett közzé: „A szárazföldi haderő főparancsnoksága [...] egy átfogó képarcívumot kíván létrehozni a lovak háborús felhasználásáról, hogy maradandó emléket állítson lovainknak a fronton és a hátszágban elért eredményeinek. A fotóriporterek és propagandaszázadok által készített általános sajtófotókon kívül a haderő tagjai által magánjelleggel készített megfelelő képeket is be kell vonni, mivel ezek a képek gyakran különleges értékkel bírnak.”²²

Ez utóbbi kiváló ötletnek bizonyult, hiszen alig akadt olyan német katona, akinek hiányoztak volna a fényképalbumából a végtelenbe nyúló, utánpótlást szállító szekereket vagy a lovaikat húzó és a lövegeiket toló, fogatolt tüzéreket megörökítő fotók. Az egyszerű katonák és a haditudósítók által készített fényképek és művészi rajzok – a motorizált alakulatokat túlzottan előtérbe helyező addigi propagandával szemben – megmutatták a háborús mindennapok egy másik arcát is. Az orosz sártengerrel, a raszputyicával küzdő, vagy a méteres hóban magukat előre vonzólo hajtókról és lovaskocsijaikról készült képek a keleti front emblematikus ábrázolásai lettek. A propagandagépezet zászlóshajója az OKH közreműködésével a birodalmi lovas és hajtóképzés felügyelősége (*Reichsinspektion für Reit und Fahrausbildung*) által kiadott, a civilek és a katonák között is rendkívül népszerű, 1935-től havonta megjelenő képes lovas magazin, a *Deutsche Reiterhefte* volt.

1942-re a keleti fronton harcoló motorizált alakulatok száma 9 páncélos és 6 gépkocsizó gyaloghadosztályra apadt, és ezek is folyamatos alkatrész-, üzemanyag- és gumiabroncs-hiánnyal küzdöttek. A sok zsákmányolt és rekvirált gépjármű miatt nem kevesebb, mint 2000 különböző típusú járművet használtak keleten, és csak a Közép Hadseregcsoporthoz megigényelt alkatrészek száma jóval meghaladta az egymilliót.²³ Hogy teljesen fel tudják tölteni a Szovjetunó déli részén tervezett nyári offenzívára szánt páncélos és motorizált egységeket, a keleti front északi és középső szektorában állomásozó alakulatoktól vontak el jelentős számú járművet. 1942-től az alakulatok mobilitása már teljesen a lovaktól függött a keleti fronton, a szárazföldi haderő 90%-a különféle típusú fogatolt gyaloghadosztályokból állt. Vagyis a katonák zöme gyalogosan vonult és harcolt, a tüzérség, a hídoszlopok,

21 DiNardo, Bay 1988, 132–133.

22 *Heeres-Verordnungsblatt*, 5. Juli. 1941, 403–404.; CAMO F 500 O 12451 D 119.

23 Creveld 1977, 151.

3. táblázat

A 7. páncélosadosztály és alárendelt alakulatainak mobilitása
1942. március 10-én a keleti fronton²⁴

Alakulat	Motorizált	Fogatolt	Mozgásképtelen
adosztálytörzs	90%	10%	
törzsszáhad		100%	
25. páncélosezred ²⁵	30%	20%	50%
7. lövészdandár dandártörzs	80%	20%	
7. lövészdandár 7. lövészezred	50%	30%	20%
7. lövészdandár 6. lövészezred	nincs adat		
42. páncélvadász-osztály	60%	20%	20%
7. motorkerékpároslövész-zászlóalj	60%	40%	
37. felderítő osztály	60%	40%	
von Fürstenberg harccsoport ²⁶	10%	20%	70%
705. nehéz gyalogságilöveg század (motorizált önjáró)	30%	10%	70%
84. könnyű légvédelmi tüzérosztály (motorizált önjáró)	60%	20%	20%
3./59. légvédelmi tüzérszáhad	40%	20%	40%
78. tüzérezred	32%	33%	35%
58. páncélosadosztály ellátó alakulat	nincs adat		
83. páncélos híradóosztály	84%	8%	8%
58. páncélos utászászlóalj	60%	30%	10%
1./58, 2./58, 3./58 műhelyszázad	nincs adat		
58. tábori csendőrosztag	50%	25%	25%
58. tábori postahivatal	nincs adat		
58. hentes-száhad	nincs adat		
58. gazdasági század	40%	40%	20%
58. pékszáhad	75%	25%	
58. egészségügyi szolgálat	60%	10%	30%

illetve az utánpótlást és a sebesülteket szállító alegységek pedig nagyrészt lóvontatásúak voltak. Ekkor már a gépkocsizó és páncélosadosztályok is átlagosan 1500 lóval rendelkeztek.²⁷ Annyi fogatolt járművet használt már a szárazföldi haderő, hogy

24 Gliederungsübersichten der 16. Infanterie-Division (mot.) und der 6., 7., 9. Panzer-Division: 13. o. CAMO F 500 O 12454 D 593. (Az elvileg teljesen motorizált alakulat az első orosz tél után már csak árnyéka volt önmagának. Gépjárművei jó részét elvesztette, és mobilitásának jelentékeny hányadát már a lovas fogatolt részek adták.)

25 Az ezred járművei a harcokosik kivételével.

26 Clemens Freiherr von Fürstenberg főhadnagy (1914–1999).

27 Richter 2021, 155.

nemcsak a saját, hanem már a zsákmányolt, kifejezetten katonai célra gyártott országos járművekből is hiány volt. Az alakulatok állománytáblájában egyre gyakrabban jelent meg a „Panjewagen” (*parasztszekér*) vagy a „Landesübliche Fahrzeugen” (*jellegzetes helyi szekér vagy kocsi*) kifejezés, ami a helyben beszerzett vagy lefoglalt civil járművekkel való felszereltségre utalt.

Bár a hadosztályok felderítő egységeibe „számúzott” lovasszadronok és a gyalogezredek lovas szakaszai kiválóan beváltak és helytálltak, 1942-re a csapatlovasság a harcokban elszenvedett hatalmas veszteségei miatt majdnem megsemmisült. Az eddig szerzett tapasztalatok viszont megmutatták, hogy igenis szükség van a fegyvernemre, így az egység parancsnokáról, gróf Fürst von Urach őrnagyról²⁸ elnevezett, kozák önkéntesekből felállított lovasosztály formájában a sereglovasság 1942 tavaszán visszatért. Az osztályt augusztusban ezreddé fejlesztették, és az alakulat új parancsnoka után „von Jungschultz” lovasezrednek nevezték el. Még ugyanebben az évben szintén kozák önkéntesekből létrehoztak egy második ezredet is, „Platov”²⁹ kozák lovasezred néven. 1942 áprilisában a Dél Hadseregcsoport égisze alatt létrehoztak két hadseregeközvetlen lovasezredet is, de ezeket alig két hónap múlva feloszlatták.

1942-re a ló nélkülözhetetlen lett a haderő számára, olyan értéket képviselt, melyre a legnagyobb gondossággal kellett vigyázni. Azazhogy kellett volna. A szárazföldi haderő főparancsnokságára beérkező jelentések rendkívül elszomorító képet festettek a fronton uralkodó állapotokról. A jelentésekből kiderült ugyanis, hogy a lóállomány veszteségeinek egy jelentős részét nem a betegségek vagy az ellenséges behatások okozzák, hanem a velük való rossz és szakszerűtlen bánásmód.

Az egyik fő problémát éppen a ló egyik nagy előnye jelentette, szinte azonnali pótolhatósága. A gépjárművekkel szemben a lovak nagy számban álltak a csapatok rendelkezésére az óriási mennyiségű zsákmányolt állomány és a megszállt területek civil lakosságától történő elkobzás folytán. Ezért aztán elvesztésük messze nem jelentett annyi problémát és dokumentációt, mint a járművek esetében. A másik probléma pedig egy, a haderő által a harcoló alakulatok gyors feltöltésére alkalmazott eljárásból, az úgynevezett átfésülésből adódott. Ez az eljárás azt jelentette, hogy a hadosztályok saját, illetve a front mögöttes területein állomásozó személyi állományának „átfésülése” után a nélkülözhetőnek talált katonákat hosszabb-rövidebb időre átvezényelték a harcoló, leggyakrabban a riadó vagy partizánvadász alakulatokhoz. Ez nyilvánvalóan megoldást jelentett az élőerő szűkében lévő elsővonalbeli alakulatok számára egy áttörés elreteszelésében vagy egy ellenlökés kivitelezésben, de az ilyen bevetéseken megsebesült vagy elesett szakképzett személyi állomány elvesztése eközben egy másik problémát generált. Egy meglepően őszinte hangvételű jelentés így summázta a kialakult helyzetet: „Ez katasztrófa volt a szó legszorosabb értelmében, hihetetlen, ami megtörtént. Csak a mi hadosztályunk 5500 problémát [lovak elpusztulását vagy súlyos sérülését] jelentett. Tekintettel arra a kedvező lehetőségre, hogy egy megdőglött lovat akár útközben is azonnal pótolni lehetett,

28 Rupprecht Eberhard Wilhelm Gero Maria Fürst von Urach Graf von Württemberg (1907–1969).

29 Matvei Ivanovich Platov Atamán (1753–1818) orosz tábornok. A napóleoni háborúk alatt a doni kozákok parancsnoka.

úgy vélem, hogy legalább ugyanennyi elvesztését nem is jelentették. Kisebb részük ellenséges akció következtében veszett el, de a legtöbb ló a saját hibáinkból pusztult el. A képzetlen hajtók, akik között gyakran a legostobább embereket vélték különösen alkalmasnak, valamint a tapasztalt tisztek és takarmánymesterek hiánya, valószínűleg ezek a fő okok. Ennek a tapasztalatlanságnak és néha felelőtlen érdektelenségnek számos hatása volt, amelyeket talán nem kell részletesen felsorolnom.”

A jelentés írója egy tizenhét pontos javaslatot is beterveztett a fogatolt és málhás alakulatok vonatkozásában a legfontosabb, változtatásra szoruló elméleti és gyakorlati kérdésekről. Néhány ezek közül valóban szép állapotbarát gondolat volt: „A fogatolt és lovas egységekben a »motorizáció szellemét« »a teremtmény iránti tisztelettel« kell átalakítani.” „A lovat segítőnek és barátnek kell tekinteni, nem pedig gépnek. A ló és aggodalmait iránti szeretetet és megértést fel kell ébreszteni.”³⁰

Hangsúlyoznunk kell, hogy a fent említett problémák a fogatolt és azon belül is főleg az ellátó alakulatok sajátjai voltak. Egy lovaskatona soha semmilyen körülmények között sem bánt rosszul a lovával, hiszen őt barátjának, bajtársának tekintette. A hadvezetés nagyon komolyan vette ezeket a jelentéseket, mert tudták, hogy a lovak minden problémája befolyásolja a csapatok teljesítményét, és ez emberéletekbe fog kerülni, valamint, hogy a ló lelelkiismeretesebb gondozására való nevelés az értékes lóállomány megőrzésének legfontosabb előfeltétele. Ezért azonnali intézkedéseket fogantatosítottak. A szárazföldi haderő fegyverzeti főnöke és a póthaderő parancsnoka 1942 májusában a gyaloghadosztályokhoz lovasszolgálati törzstiszteket nevezett ki. Feladataik közé tartozott a hadosztály valamennyi lovas, fogatolt és málhás egységének felügyelete, a lovak, járművek és a felszerelés állapotának és ápolásának ellenőrzése. Fogathajtó és lovagló tanfolyamokat tartottak a megfelelő oktatók képzésére, valamint előadásokat tartottak a lóról, lovaglásról, és általában a ló katonai alkalmazásáról. Szorosan együttműködtek a hadosztály állatorvosával és ellátó tisztjével, valamint a katonai körzetparancsnokság fegyverzeti és felszerelési osztályával. Menet közben is ellenőrizhették a lovakkal való bánásmódot, azok esetleges túlterhelését. Bármilyen szabálytalanság esetén leállíthatták a menetet, szükség szerint akár el is kobozhatták a járművet. Munkájukról folyamatosan tájékoztatták az alakulat parancsnokát és parancsnokhelyettesét.³¹

1943-ban keleten, a sztálingrádi csata után még értek el ugyan kisebb helyi sikereket, de a német haderő már folyamatosan csak hátrált nyugat felé. Az elégtelen gépjármű-ellátottságnak köszönhetően a lovas fegyvernem a második virágkorát élte. A néhány megmaradt, a háború elején a gyaloghadosztályok felderítő osztályába betagolt, azok lovasszolgálatát alkotó alakulat segítségével három újabb lovas ezredet állítottak fel.³² A két kozák lovas ezred felhasználásával pedig megalakították az 1. kozák hadosztályt. 1943 őszén a szárazföldi haderő szállítókapacitása 129 motorizált egység mellett 768 fogatolt és 15 málhás szállítóalakulattal állt.³³ A lovak száma meghaladta az 1 380 000-et. November 15-től a fogatolt vonatsozlopokat hajtó

30 Anweisungen für Reit- und Fahrlehrer für den Lehrgang bei der 320. ID: 8–10.; CAMO F 500 O 12480 D 50.

31 Unterlagen der Ib-Abteilung der 376. Infanteriedivision. CAMO F 500 O 12477 D 908_00008.

32 Kavallerie-Regiment Nord, Mitte, Süd. Hadseregsoport közvetlen alakulatok.

33 Kriegsgliederung des Ersatzheer Stand Okt.1943. NARA T78 R405 F6375079 – F6375065.

svadronokba (*Fahrschwadron*) vonták össze. A kocka fordulatával az addig kimeríthetetlennek tűnő lóállomány is fogyásnak indult. Az állomány védelmének érdekében 1942-ben meghozott intézkedések láthatóan nem mindenütt érték el a kívánt hatást. Erich Clößner tábornok (1888–1976) a LIII. hadtest parancsnoka látta, hogy alakulatainál nem csak a legénységi és altisztai állomány, de még a törzstisztek is gyakran semmibe veszik a rendelkezéseket. Látta, hogy az állatokat folyamatosan túlterhelik a gyakran teljesen képzetlen hajtók, valamint, hogy a német katonák közbe sem lépnek, amikor a keleti önkéntesek ütik-verik a lovakat. Ezért 1943. április 6-án szigorú hangvétellő utasítást adott ki, mely ezekkel a sorokkal zárult: „Mostantól kezdve rendszeres oktatással minden katona fejébe bele kell verni, hogy a lovak pótlása már nem lehetséges, és hogy a győzelem az értékes lóállomány megőrzésétől is függ. Utasítottam a tábori csendőrséget, valamint az alakulat állatorvosát, hogy figyeljenek a szabálysértésekre, és jelentsék nekem az érintettek személyes adatait. A hadosztályparancsnokok ugyanígy utasítsák a tábori csendőrséget és a hadosztály állatorvosát. A jövőben nemcsak az érintett személyeket, hanem a parancsnokokat is felelőségre fogom vonni. A hadosztályparancsnokoktól elvárom, hogy a legnagyobb érdeklődést tanúsítsák a lóállomány megőrzése iránt, és gondoskodjanak arról, hogy minden katona folyamatosan értesüljön a lovak védelme és gondozása érdekében tett intézkedésekről”³⁴

Egy, a katonák számára a lóápolásról szóló tájékoztató is hasonlóan fogalmazott: „A ló ugyanolyan fontos és szükséges, mint a fegyver. Ahol a motor elromlik, ott ő veszi át a helyét. Lőszert és ellátmányt visz a frontra. A lovak ritkák, nem gyárban készülnek, egy lónak 5 évre van szüksége ahhoz, hogy felnőjön. Ezért bánjatok jól a lovakkal és gondoskodjatok róluk. Minden egyes ló számít. A háború 5. évében járunk, és aki a lovait veszni hagyja, az szabotázst és súlyos bűncselekményt követ el.”³⁵

1944-től a nyugati fronton a fogatolt szállító alakulatok egy új problémával is kénytelenek voltak szembesülni. A szövetségesek egyre nyomasztóbbá váló légi fölénye miatt a csapatok és az utánpótlás szállítását lehetőség szerint éjszaka kellett bonyolítani. Ez azért jelentett komoly gondot, mert a lovak, csakúgy, mint az emberek, éjszaka alszanak, így át kellett őket szoktatni, ami nem ment egyik napról a másikra. Ebben az évben átalakították a német haderőt, számos alakulat állománytábláját drasztikusan csökkentve. A háború elején szinte teljesen motorizált, sőt egyesek szerint túlmotorizált légierő és a haditengerészet alakulatai is tömegével használták már a lovakat és a fogatolt járműveket. A legyártott fogatolt járművek száma jelentősen emelkedett, az 1943-as 158 900 darabról 1944-re már 190 700-ra, de még ez is kevésnek bizonyult. Az állatokkal foglalkozó valódi szakemberekből hiány lett, és a lovak számát már bizonyos esetekben korlátozni kellett, mert a számukra megfelelő minőségű és mennyiségű takarmány szállítása, valamint szakszerű ellátásuk megoldhatatlan feladatot rótt az egyébként is túlterhelt alakulatokra. Pedig lovakra nagy szükség lett volna. Az OKH számításai szerint a háború közepén egy ló becsült élettartama 4 év, míg egy gépjárműé mindössze 1 év volt. 1945 elejére ez az idő egy gépjármű esetében már nem érte el a két hónapot. A számos felmerülő probléma

34 Kriegstagebuch der 211.Infanterie-Division. NARA T315 R1625 F000289 – F000290.

35 BArch RH 12-24/7.

ellenére, látva a fegyvernem sikerességét, a lovasalakulatokat a háború utolsó két évében is tovább fejlesztették. Az 1943-ban felállított hadseregcsoporthoz közvetlen lovasezredek összevonásával 1944-ben létrehozták a 3. és 4. lovasdandárt, valamint egy lovashadtestet is felállítottak. A lovasdandárokat 1945 februárjában hadosztállyá bővítették.

4. táblázat

1944–1945 mintájú gyalog és népi gránátos hadosztályok állománytáblája³⁶

Hadosztály típusa	Hadosztály létszáma	Lóállomány	Fogatolt járművek	Motoros járművek
1944 mintájú gyalog	12 352 – 12 772	3979 – 4656	1466	783
1944 mintájú népi gránátos	10 072	3002	1142	545
1945 mintájú gyalog	11 211	3462	1273	315

(A hadosztály létszám magába foglalja a keleti önkénteseket is. A motorizált járművek száma a harcjárművek nélkül értendő.)

A póthaderő

A háború alatt a póthaderő katonai körzeteinek alárendelt alakulatok némelyike is rendelkezett fogatolt alakulatokkal. Ilyenek voltak például a XVII. katonai körzet (Wehrkreis XVII. Wien) különleges rendeltetésű helyőrségi zászlóaljának (Standort Bataillon z.b.V) vonat oszlopai vagy az I. katonai körzet (Wehrkreis I. Königsberg) úgynevezett honi fogatolt szállító oszlopai (*Heimat-Fahrkolonne I/1 – I/9*).

A légierő lovas és fogatolt alakulatai

A Luftwaffe egyetlen lovas alakulata, a magáról a légierő parancsnokáról, Herman Göring tábornokról elnevezett ezred része volt (*Regiment General Göring*). Az 1935-től szakasz, majd 1938-tól svadron méretű lovasegységet 1941-ben oszlatták fel az ezred teljes motorizálásakor.

A légierő fogatolt szállítóalakulatairól nagyon kevés információ áll rendelkezésre. Első említésük egy 1938. január 1-től érvénybe lépő állománytábla volt, mely a légierő 20 tonna szállítására alkalmas fogatolt oszlopának (*Fahrkolonne der Luftwaffe (20 t.)*) vagy más néven *Transportkolonne (besp.) L*) személyi, állati, fegyverzeti és járműigényét részletezi. Ezek az egységek a légikörzetek parancsnokságainak³⁷ (*Luftgau-Kommando*) voltak alárendelve, hadrendi számuk is e szerint lett meghatározva.³⁸ Pontosan nem ismert időben, de legkorábban 1941 végén vagy 1942-ben kerültek

36 Grundgliederungen der Infanteriedivision 45, War Department 1945. II-7, továbbá a Honvédelmi Minisztérium Központi Irattára, Podolszk / Oroszország. F 500 O 12498 D 48.

37 A Wehrmacht Wehrkreis rendszeréhez hasonló területek parancsnokságai. A légierő esetében ezek kiterjedtek az összes megszállt területre is.

38 Például a *Fahrkolonne der Luftwaffe I/II*, az a II. légikörzet 1 fogatolt oszlopa.

felállításra a megszállt keleti területeken az úgynevezett „*Fahrkolonne der Luftwaffe (Ost)*” szállítóegységek. Járműparkjuk a legendás panje-fogatokból, legénységi állományuk pedig keleti önkéntesekből³⁹ állt, német tiszték és altisztek irányítása alatt.⁴⁰ 1943 novemberétől, miután átnevezték a fogatolt oszlopokat fogatolt svadronokká, az új megnevezésük *Fahrschwadron, (L)* a kísérő alakulatoké pedig *Fahrschwadron (L) (Panje)* lett. Ezek mellett megjelentek a kisebb, fél századnyi szállítóalakulatok is *Halbfahrschwadron (L)* néven.⁴¹

1942 őszétől a szárazföldi haderőhöz képest jóval motorizáltabb légielő is egyre nagyobb számban használt fogatolt járműveket, többek között a híradó és a légvédelmi alakulatoknál.⁴² A háború előrehaladtával az ejtőernyős csapatok mindinkább egyszerű gyalogságként történő alkalmazása miatt a megfelelő szállítókapacitásról is gondoskodni kellett. A gépjármű- és alkatrészhiány miatt még ezek az elitnek számító csapatok is kénytelenek voltak a lovakra támaszkodni.

5. táblázat

*A H. hadseregcsoporthoz tartozó 1. ejtőernyős hadseregének alárendelt ejtőernyős alakulatok mobilitásának foka és típusa 1945. április 7-én*⁴³

Alakulat	Mobilitás	Fogatolt	Motorizált
2. ejtőernyős hadosztály	100%	50%	50%
6. ejtőernyős hadosztály	55%	45%	10%
7. ejtőernyős hadosztály	15%	5%	10%
8. ejtőernyős hadosztály	20%	10%	10%

Ezen kívül az 1942 és 1943 között felállított 22 tábori hadosztály (*Luftwaffe-Feld-Division*) általában mindegyike rendelkezett 1-3, 60 tonna szállítására alkalmas fogatolt vonatszóplával, továbbá a tábori konyhák, pék, hentes és gazdasági századok, valamint számos táboriposta-hivatal is lóvontatásúak voltak. A hadosztályok tüzérezredeinek közel a fele teljes egészében fogatolt volt, negyedük pedig csak részben motorizált. A légielő tábori hadosztályainak állatállománya 1943–1944-ben átlagosan 800–1300 ló volt⁴⁴ alakulatonként. Alig egy évvel később, 1945. február 1-i adat szerint, a légielő már összesen 37 072 lóval rendelkezett.⁴⁵

A Luftwaffe 1942-ben még nem rendelkezett saját lovas- és hajtóiskolákkal, illetve hajtó-kiképző alakulatokkal sem, ezért a tábori hadosztályok fogathajtó személyzetét a szárazföldi haderő oktatói képezték ki a légielő számára. A szárazföldi

39 A német haderő a keleti hadjárat során nagy számban vett fel önkénteseket a soraiba a megszállt területek lakosaiból.

40 Henry L. de Zeng IV. 2023 január 20-án kelt levele a szerzőhöz.

41 Kriegstagebuch der 21. Luftwaffe-Feld-Division. NARA T315 R770 F000199.

42 Fleischer 2022, 38, 61.

43 Zustand der Divisionen H.Gr.H. Stand: 7.4.45. (Másolat a szerző birtokában.)

44 DiNardo, Austin 1988, 134, továbbá Pz.A.O.K.4 IVc Übergabenschrift auf dem Gebiet des Veterinärwesens. 16.2.1943. (Másolat a szerző birtokában.)

45 DiNardo, Austin 1988, 141.

haderő az erőforrások, a személyi és lóállomány felesleges pazarlásának tartotta ezeknek az alakulatoknak a felállítását, ezért nem járult hozzá saját szakembereinek átadásához a légierő számára. A légierő tábori hadosztályait végül -rendkívül gyenge teljesítményük miatt 1943 októberében a szárazföldi haderő irányítása alá helyezték. Ekkortól vált lehetségessé a szakszemélyzet áthelyezése ezen alakulatokhoz.

6. táblázat

A légierő 1942 őszén felállítani kívánt I. tábori dandárjának téli időjárási viszonyokra vonatkozó szám és szánhúzó ló állománytáblája⁴⁶

<i>Alegység</i>	<i>Különböző típusú szánok összesen</i>	<i>Szánhúzó lovak</i>
dandártörzs	16	22
híradó század	24	21
felderítő század	19	14
4 zászlóalj egyenként 167 lóval	1036	668
utász század	46	19
páncélvadászosztály	104	70
légvédelmi tüzérosztály	135	80
tüzérosztály	118	70
egészségügyi század	47	26
lógyűjtő állomás (tartalék)	10	10
Összesen	1555	1000

A haditengerészet fogatolt alakulatai

A haditengerészet (*Kriegsmarine*) 1944 végéig egyáltalán nem rendelkezett lovas és fogatolt alakulatokkal. A szállítási feladatokat a tengerészeti parancsnokságok és más, fontosabb egységek alá rendelt, teljesen motorizált szállítóosztályok (*Marine-Kraftfahr-Abteilung*) látták el. Ezek biztosították többek között a kikötők, kiképző bázisok, partvédelmi tüzéralakulatok ellátását. A szövetségesek franciaországi partraszállása, illetve keleten a Vörös Hadsereg egyre nagyobb térnyerése következtében számos kikötő és haditengerészeti bázis veszett el végleg. Már egy ideje, az egyébként is élőerőhiánnyal küzdő szárazföldi haderő számára kézenfekvőnek tűnő megoldást jelentett a több ezer, beosztás nélkül maradt tengerész bevetése gyalogságként. Ez nyilvánvalóan hibás döntés volt. A gyalogsági harcban teljesen járatlan tengerészek, akik a szárazföldi harcászati szintén tapasztalatlan tisztjeik vezetése alatt indultak csatába, óriási veszteségeket szenvedtek. Az ad hoc felállított riadó alakulatok vagy parancsnokaik nevét viselő harccsoportok mellett sok tengerész lövészzászlóalj (*Marine-Schützen-Bataillon*) és öt tengerész gyaloghadosztályt (*Marine-Infanterie-Division*) is felállítottak a háború legvégén. A motorizált

46 Kriegstagebuch der 1.Luftwaffe-Feld-Division. NARA T315 R84 F000916 – F000917.

szállítóosztályok néhány századát ugyan átvezényelték ezekhez az egységekhez, de ez messze nem volt elegendő. A rendelkezésre álló adatok rendkívül hiányosak, annyi bizonyos csupán, hogy 1945. február 1-én a haditengerészet lóállománya már 1556 volt.⁴⁷ Mindössze az 1945 márciusában felállított 2. tengerész gyaloghadosztályra vonatkozóan maradtak fent konkrét információk a fogatolt szállítóalakulatok alkalmazásáról. A hadosztály alárendeltségébe tartozott az 1. és 2. tengerész fogatolt szállítósvadron⁴⁸ (*Marine-Fahrschwadron*), továbbá a hadosztály ellátóalakulata, a 200. tengerész ellátóezred (*Marine-Versorgungs-Regiment 200*) 201. tengerész fogatolt szállítósvadronja.⁴⁹

A lovas- és hajtóképzés rendszere Németországban

A lovas- és hajtóiskolák

A harmincas évek második felében a gyors ütemben növekvő német szárazföldi haderő egyre több kiképzett háts- és ígáslovat igényelt. Erre a célra 1935 és 1938 között létrehoztak 13 katonai kerületi lovasiskolát, (*Wehrkreis-Remonteschule*⁵⁰) iskolánként 450 lóval, ahol a lovak betörését és alapfelkészítését végezték az alakulatok számára. A lovakat hároméves korukban szerezték be, majd egy év beszoktatás után, négyéves korukban kezdődött a kiképzés, ami a jövőbeli használatuktól függően ígáslovaknál egy, hátslovaknál két évig tartott. A kiképzés részeként hozzászoktatták őket többek között a katonai szolgálattal járó zajokhoz, robbanásokhoz, a közúti forgalomhoz és a különféle vontatmányok húzásához. Ezután adták át őket a különböző fegyvernemek részére, ahol adott esetben tovább folyt a célirányos kiképzésük az alakulat speciális elvárásai szerint.

1939-ben a katonai kerületi lovasiskolákat átnevezték katonai kerületi lovas- és hajtóiskolára (*Wehrkreis-Reit und Fahrschule*), és egyben kibővítették feladatkörüket is. Az iskolák parancsnokainak kellett felügyelniük a katonai kerület valamennyi alakulatának lovas- és hajtóképzését. Továbbá az iskolákban folyt a hajtó-pótalakulatok oktatóinak a kiképzése, és továbbképzése is, valamint a különböző fegyvernemek tábori és kiképző egységeinek tisztjei számára a vizsgabiztosi képzés.⁵¹ Ez lehetővé tette számos alakulat részére, hogy tanfolyamra vezénylés helyett katonáikat a saját alakulatukon belül képezzék és vizsgáztathassák. Még ugyanebben az évben a megszállt Lengyelország, és a Cseh-Morva Protektorátus területén három újabb iskola is megnyitotta kapuit. A hegyi és hegyivadász csapatok részére a salzburgi katonai körzeti lovas-, hajtó- és málhásállat-kiképző iskola állt rendelkezésre (*Wehrkreis-Reit- und Fahr- und Tragtierausbildung*), ahol az általános lovas- és hajtóképzés mellett ezen különleges alakulatok teherhordó állatait, lovakat, öszvéreket és azok vezetőit oktatták. Ezek az iskolák nem a szárazföldi haderőnek, hanem közvetlenül a katonai kerületnek voltak alárendelve. Fontos még megemlítenünk a szárazföldi haderő bécsi spanyol lovasiskoláját, valamint a lovas- és hajtótiszt képzés, valamint a fegyvernemi

47 DiNardo, Austin 1988, 141.

48 Bölscher 2015, 96.

49 Bölscher 2015, 116.

50 Remonte, francia eredetű szó. A 3-4 éves betörtlen fiatal ló elnevezése.

51 Dr. Radtke 1967, 258.

specialista képzés fellegvárát is, a szárazföldi haderő hannoveri⁵² lovas- és hajtóiskoláját (*Heeres Reit und Fahrschule*), továbbá a szintén Hannoverben működő ellátóalakulatok iskoláját (*Heeres Nachschubtruppen Schule*⁵³). Ez az iskola képezte az ellátó tiszteket mind a motorizált, mind pedig a fogatolt ellátóalakulatok részére.

A keleti hadszíntéren elszenvedett hatalmas emberveszteség miatt 1943 elején a szárazföldi haderő főparancsnokságának lovas- és fogathajtó felügyelősége úgy döntött, hogy lovaglásban jártas nőket vesz fel az iskolákba, így szabadítva fel számos tisztet és altisztet a frontalakulatok számára az iskolák állományából.⁵⁴ Ezen kívül, a lovak ellátását és gondozását végző legénység helyett többek között magyar és román lovászokat, valamint nagyszámú orosz hadifogyót alkalmaztak. Ezzel párhuzamosan a csapatok lovak iránti igénye is meredeken emelkedett, hiszen a számtalan odavesztett gépjármű ellenére csak így tudták megtartani mobilitásukat. Így a háború második felében mindössze öt-hat hónap kiképzés után adták át a lovakat az alakulatok számára.

A Németország határain belüli intézmények mellett szükségessé vált a front mögöttes területein állomásozó hadseregközvetlen iskolák felállítása is. Itt az alárendelt alakulatok katonáinak képzését, továbbképzését, valamint a jelentős számú helybeli önkéntes kiképzését is könnyebben meg tudták oldani. Ilyen volt például a Norvégia hadsereg-parancsnokság (*Armee Reit und Fahrschule der AOK Norwegen*) vagy a 2. páncélos-hadsereg-parancsnokság (*Armee Reit und Fahrschule der Panzer AOK 2*) iskolája.

A szárazföldi haderő hajtó pót és kiképző alakulatai

Általános kiképző alakulatok

Az új német haderő, a Wehrmacht 1935-ös létrejöttéhez és a kötelező sorkatonaság bevezetéséhez köthető az új pót- és kiképző alakulatok felállítása is. 1935–1939 között egy jól működő kiképzési rendszert sikerült létrehozni, ám ez – mint később kiderült – egy háborús haderő szükségleteinek kielégítésére mégsem volt elegendő. Az 1939. augusztus 26-án elrendelt általános mozgósítás keretén belül felállításra került egy úgynevezett póthaderő (*Ersatzheer*), melynek elsődleges feladata lett a személyi utánpótlás képzése a tábori haderő (*Feldheer*) részére.

A világháború ideje alatt az igényeknek megfelelően négyszer is átalakították ezeket az alakulatokat. A háború korai időszakában, 1939 augusztusától 1940 közepéig terjedő rövid időszakban a következőképpen alakult a kiképzés rendszere: A póthaderőben felállítottak egy pótezredet, benne három pótzászlóaljjal és egyéb fegyvernemi pót századokkal. A pótezred és a pót századok az aktív hadosztály hadrendi számát, a pót zászlóaljak pedig az aktív hadosztály ezredeinek a hadrendi számát kapták meg. A pótezredek szinte minden olyan fegyvernemet magukba foglaltak, melyek szerepeltek az aktív hadosztály hadrendjében. Így voltak gyalog-pót zászlóaljak, tüzér-, híradó-, lovas- és páncélelhárító-pót századok, továbbá létrehoztak egy

52 Az iskola 1939-ben Potsdam-Krampnitzba (*Heeres-Reit- und Fahrschule Krampnitz*), majd 1943-ban Brombergbe települt át (*Aufklärungs- und Kavallerieschule Bromberg*).

53 1943 júliusáig Fahrtruppenschule néven.

54 Dr. Radtke 1967, 258.

önálló hajtó pótsvadront (*Fahr-Ersatz-Schwadron*) is. A hajtó pótsvadronok, majd később a hajtó pótosztályok feladata volt a bevonultatott legénységi állományú hajtók kiképzése. A kiképzés része volt többek között a nyeregből és bakról történő hajtás elméleti és gyakorlati oktatása, a kisebb javítási munkák elvégzésnek elsajátítása és az alapvető lóápolási ismeretek megszerzése. Továbbá 1941-ig ezekben az alakulatokban folyt az állatorvosi alakulatok altiszti és legénységi állományú katonáinak kiképzése is.

A következő átszervezés során – legkésőbb 1940 tavaszának a végéig – az összes önálló hajtó pótsvadront összevonták, és betagolták a már megalakult hajtó pótosztályokba (*Fahr-Ersatz-Abteilung*), vagy felhasználták őket a felállítás alatt lévők szervezéséhez. Így létrejött tizenkilenc hajtó pótosztály, amelyek lefedték a németországi katonai körzetek (*Wehrkreis*) és a megszállt Cseh-Morva Protektorátus teljes területét. Néhány kivételtől eltekintve hadrendi számuk megegyezett annak a katonai körzetnek a számával, amelyben felállításra kerültek. Az alakulatok az osztálytörzsből és 3-6 svadronból álltak.

1942 őszén a póthaderő az addigi tapasztalatok alapján teljesen újraszervezte a kiképzés rendszerét. Ez természetesen érintette a hajtó pótalakulatokat is. A meglévő hajtó pótosztályt átszervezték, és mellé létrehoztak egy ugyanolyan hadrendi számú hajtókiképző osztályt (*Fahr-Ausbildungs-Abteilung*) is. A két osztály szorosan együttműködött egymással. Az új osztályok állománytáblája 1942 októberétől 1943 áprilisáig volt érvényben:

hajtó pótosztály

- törzs svadron (*Stammsschwadron*),
- lábadozó svadron (*Genesenden Schwadron*),
- menetsvadron és/vagy készenléti svadron (*Marsch és/vagy Verfügungs Schwadron*),

hajtókiképző osztály

- kiképző svadron 2-4 (*Ausbildung Schwadron*),

A klasszikus vezetési törzs (*Stab*) megszűnt, az adminisztratív feladatokat a pótosztály törzs svadronja látta el. Ehhez a svadronhoz vonultak be az újoncok, itt szerelték fel őket, és itt kapták meg azonosító cédulájukat is, majd innen irányították tovább őket a kiképző svadronokhoz. Ettől kezdődően a kiadott azonosító cédulákon a svadronok hadrendi száma helyett mindig a törzs svadron (*Stammsschwadron*) jelölés szerepelt.

A lábadozó svadronba irányították azokat a katonákat, akik kórházi kezelés után valamilyen sebesülésből vagy betegségből lábadozva a helyőrségi szolgálatra már igen, de a frontszolgálatra még nem voltak alkalmasak. Itt kisebb terhelés alatt „visszarázódhattak” a szolgálataiba.

A menet vagy készenléti svadronba a lábadozó svadronból a frontszolgálatra már alkalmas katonákat helyezték át, illetve ide irányították át a kiképzőosztály teljesen kiképzett, már bevezethető katonáit. Innen a frontalakulatok igényei szerint osztották el őket.

A századok irányítását az úgynevezett parancsnoki csoportok (*Gruppe Führer*) végezték, melynek tagjai voltak a századparancsnok és szakaszparancsnokok mellett a század állandó állománya, a szolgálatvezető főtörzssőrmester, az oktatók, a szakács, az írnök, valamint az adminisztratív és karbantartó részleg katonái.

A negyedik és egyben utolsó átszervezés 1943 áprilisában történt. Ekkor az egyébként is szinte csak névleg különálló osztályokat összevonták egy új osztályba. Így születtek meg a hajtó pót- és kiképző osztályok (*Fahr-Ersatz und Ausbildungs-Abteilung*). A névváltozástól függetlenül az eddigi struktúra megmaradt, de számos alakulatnál csökkentették a kiképző svadronok számát, és néhányuknál megnövelték a lábadozó és menetsvadronok számát.

Ezek mellett számos helyőrség rendelkezett saját, szintén a szárazföldi haderő alárendeltségébe tartozó lovas és hajtó, vagy hajtó-iskolával, továbbá lovas- és hajtó-osztállyal, melyek feladatköre nagyjából megegyezett a hajtó pótosztályokéval.

Fegyvernemi szakkiképző alakulatok

A fent említett hagyományos kiképző osztályok mellett létrehoztak kisebb fegyvernemi lovas és hajtó kiképző alakulatokat is. Itt az alapkiképzésben részesült hajtók speciális továbbképzést kaptak, illetve az adott fegyvernem a katonáit is ki tudta képezni saját igényei szerint.

1940 őszén kizárólag az 1. lovashadosztály két lovas tüzérosztálya személyi utánpótlásának a kiképzésére hozták létre a 101. lovas tüzér pótosztályt (*Reitende Artillerie-Ersatz-Abteilung*). A lovashadosztály páncélosadosztállyá történő átszervezését követően 1942 tavaszán a pótosztályt feloszlatták.

A fogatolt hegyitüzér alakulatok számára is felállítottak egy lovas- és hajtókiképző üteget. A bajorországi Garmisch-Partenkirchenben volt az otthona a 79. hegyitüzér pótosztálynak, mely magába foglalta ezt a kisebb egységet. Ez az alakulat is ugyanazon a szervezeti átalakításon esett át, mint minden más kiképző alakulat azzal a különbséggel, hogy az 1942 októberi átszervezés során nem egy kiképző, hanem egy tartalékosztályt kapott (*Reserve-Gebirgs-Artillerie-Abteilung 79*). 1944. július 20-án a pótosztályt átnevezték 79. hegyitüzér pót- és kiképzőosztállyá, a tartalékosztályt pedig betagolták az akkor szerveződő 1057. hegyitüzér ezredbe. Ezenkívül a fegyvernem által nagy számban használt málhás lovak és öszvérek miatt szinte minden hegyi fegyvernemhez tartozó iskolában indítottak málhás állat vezető tanfolyamokat.

1944-től az egyre nagyobb gondot jelentő üzemanyag- és alkatrészhiány miatt kényszerűségből a tüzérség tovább növelte a fogatolt tüzéralakulatok számát. Ehhez megfelelő létszámú és szakképzett hajtókra volt szüksége a fegyvernemnek. Ezért 1944 őszén a különböző típusú tüzér pót- és kiképzőosztályokban (*Artillerie-Ersatz und Ausbildungs-Abteilung*) létrehoztak lovas- és hajtó-kiképző ütegeket⁵⁵. Ilyen volt például a 24., az 55. és a 309. tüzér pót- és kiképzőosztály, illetve a 8. könnyű tüzér pót- és kiképzőosztály.

A szárazföldi haderő lovas pót és kiképző alakulatai

A tábori haderő lovas alakulataihoz hasonlóan a lovas pót- és kiképző alakulatoknak is rendkívül hányatott sors jutott a második világháborúban. A háború előtt feloszlalt lovas ezredek közül 1939 augusztusában az eredeti helyőrségükben állították fel

55 Tessin 1988, Band 15, 118.; KStN 6240 Reit und Fahr – Ers. und Ausb. Bttr 1.9.44.

ugyanazzal a hadrendi számmal a lovas pótosztályokat (*Kavallerie-Ersatz-Abteilung*). Ezek az alakulatok a gyaloghadosztályok felderítő lovasszázadaiban szolgáló állomány kiképzését voltak hivatva biztosítani. 1939-ben összesen 12 ilyen pótosztályt állítottak fel, de a haderő modernizálásának köszönhetően 1942-re mindössze csak kettő maradt belőlük. Néhány alakulatból már a háború legelején, de többségükből legkésőbb 1942-re kerékpáros kiképző alakulatot hoztak létre. Ebben az évben létrejött ugyan egy újabb lovas pótosztály, de valójában ez csak az akkor páncéloszázattá átszervezett 1. lovashadosztály pótosztályának átnevezéséből született meg. Így mire 1943-ban újra szervezték a lovas fegyvernemet, már nem volt elég kiképző kapacitás, ezért 1943-ban és 1944-ben két újabb pót- és kiképző alakulatot állítottak fel.

Egy lovas pótosztály állománytáblája 1939. augusztus és 1942. október között:

- osztály törzs (*Abteilungsstab*),
- lovas pótswadron (*Reiter Ersatz Schwadron*),
- lókiképző swadron (*Remonte Ersatz Schwadron*),
- híradós pótswadron (*Nachrichten Ersatz Schwadron*),
- kerékpáros pótswadron (*Radfahr Ersatz Schwadron*).

1942. októberében a póthaderő összes egységénél felállítottak a pótosztályok mellé egy kiképző osztályt is. A kiképző swadronok a lovas kiképző osztály (*Kavallerie-Ausbildungs-Abteilung*) alárendeltségébe kerültek, a pótosztályokban pedig megalakították a törzs, lábadozó és menetswadronokat. 1943. februárjában a kiképző osztályokat átnevezték tartalék lovas osztályra, (*Reserve-Kavallerie-Abteilung*) és egy hónappal később beolvastották a tábori haderő egy alakulatába. Még ebben az évben a megmaradt pótosztályokat átnevezték felderítő pótosztályra (*Aufklärungs-Ersatz-Abteilung*), majd 1944-ben egy újabb névváltozást követően lettek végül lovas kiképző és pótosztályok (*Kavallerie-Ausbildungs und Ersatz Abteilung*).

A gyalogezredek lovas szakaszaiban szolgáló katonák kiképzése az adott hadosztály pótezredének úgynevezett gyalogsági lovas szakasz pótswadójánál (*Ersatz Kompanie für Infanterie Reiterzug*) történt. Ezek hadrendi száma megegyezett a pótezred hadrendi számával. Később, 1944. áprilisában ezeket a pótswadójákat összevonták, és felállították az 1. gyalogsági lovas pót- és kiképző osztályt (*Infanterie Reiter Ersatz und Ausbildungs Abteilung 1*). Majd ezt követően 1945. elején a 2. gyalogsági lovas pót és kiképző osztályt is.

A gyalogsági lovasszakaszok katonáit tradicionálisan lovasfutárnak (*Meldereiter*) nevezték, de valójában sokkal többféle feladatot láttak el. A szakaszokat gyakran nevezték „a parancsnok szemének” is, mivel fő feladatuk a felderítés volt, de emellett elláttak hírvivői, és biztosítási feladatokat is. Adott esetben egy alakulat gyorsan bevethető tartalékát is képezhették.

Civilek és civil szervezetek a haderő szolgálatában

A nemzetiszocialista lovashadtest

A nemzetiszocialista lovashadtestet (*Nationalsozialistische Reiterkorps* – továbbiakban: NSRK) 1936. március 10-én hozták létre azzal a feladattal, hogy a nemzetiszocialista szervezetek lovas alakulatainak minden tagja számára egységes lovas- és hajtókiképzést biztosítson a katonai szolgálat előtt. Ezek a szervezetek az alábbiak voltak:

- a *Reiter-SA* a barna inges pártkatonák, a *Sturmabteilung* lovas alakulatai,
- a *Reiter-HJ* az ifjúsági szervezet a *Hitlerjugend* lovas alakulatai,
- a *Reiter-SS* az általános (*Allgemeine*) SS lovas alakulatai.

Ezáltal az NSRK a német lovas társadalom mintegy 80%-át tömörítette soraiba. Ezen kívül ez a szervezet biztosította a tartalékos tisztek és tisztjelöltek, valamint a Wehrmacht tisztviselőinek kiképzését, amennyiben az a saját csapataiknál nem volt megvalósítható. A szárazföldi haderő minden egykori lovaskatonájának kötelező volt a tagság, valamint azoknak a fiataloknak is, akik a jövőben lovas egységekben szerettek volna szolgálni. A szervezetbe belépő és ott a lovas engedélyüket megszerző fiatalok számára két kiváltságot is biztosítottak. Az egyik, hogy amennyiben önként belépnek a szárazföldi haderőbe, úgy maguk választhatják meg szolgálati helyüket. A másik pedig, hogy ha besorozzák őket, akkor lovaskatonaként vagy hajtóként szolgálhatják le a katonaidejüket.⁵⁶

A *Hitlerjugend*

A Nemzetiszocialista Német Munkáspárt ifjúsági szervezete, a *Hitlerjugend* számos speciális egységet hozott létre, hogy előképzésben részesítse a fiatalokat a haderő számára.

A klasszikus HJ egységek:

- Motor-HJ / sofőr és szerelőképzés,
- Flieger-HJ / pilótaképzés,
- Marine-HJ / tengerészképzés,
- Nachrichten-HJ / híradóképzés.

Ezekon kívül volt még néhány szakág, melyek soha nem nőttek ki magukat speciális egységgé, csupán speciális képzések maradtak. Ezek közé tartozott a lovas- és hajtóképzéssel foglalkozó *Reiter-HJ*. A nemzetiszocialista lovas hadtest létrejötte után 1936. március 14-től annak keretein belül működő lovas ifjúsági képzés rendkívül népszerű volt, főleg a vidéki fiatalok körében. Míg 1938-ban 9480 fő, 1939-ben már 11 009 fő szerzett hivatalos lovas engedélyt a *Reiter HJ* tagjai közül. A háború elejére a taglétszám meghaladta a 23 000 főt.⁵⁷ Egy különleges vizsga után a kimagasló teljesítményt nyújtó 17 év alatti korosztály számára a német ifjúsági lovas jelvényt (*Deutsche Jugend-Reiter-Abzeichen*) adományozták. 1942-ig mintegy 11 000-en kapták meg ezt az elismerést. Lehetőségük volt a német lovas (*Deutsche Reiter-Abzeichen*) vagy a német hajtó jelvény (*Deutsche Fahrer-Abzeichen*) bronz fokozatának megszerzésére is. 1941-ben a *Hitlerjugend* tagjainak lovas képzését erősen korlátozták. Az egyik problémát a gazdag arisztokrata, illetve a paraszti sorból érkező szegény fiatalok közötti egyre jobban kiéleződő feszültség jelentette. Ez egyértelműen magából a lovassportból fakadt, ami mindig is az elit kiváltsága volt. A másik problémát a szárazföldi haderő jelentette. A Szovjetunió megtámadása előtt a nyugati hadjárat veszteségeit pótolva szinte minden lóra a szárazföldi haderő tartott igényt. Továbbá

56 Der Reichsorganisationsleiter der NSDAP 1943, 372–375.

57 Buddrus 2002, 194.

a folyamatos haderőfejlesztés következtében egyszerűen nem maradt elég ló a fiatalok képzéséhez. A Szovjetunió lerohanása után a helyzet normalizálódott, és az oktatás újra megindulhatott, de csak kemény feltételek mellett. A vidéki Reiter-HJ „alakulatokat” véglegesen feloszlatták, csak néhány városi csoport maradhatott meg, de ők sem különböztethették meg magukat az általános Hitlerjugend egységektől. A válllapon és bal karjukon viselt különleges jelzéseiket nem viselhették többé. A képzést mindenki számára ingyenessé tették, és jobban figyeltek a csapatok társadalmi összetételére.⁵⁸ Országszerte a lovasiskolákban háromhetes, bentlakásos, rövid tanfolyamokat is indítottak a Hitlerjugend tagjai számára. A tanfolyam végén elméleti és gyakorlati vizsgát kellett tenni lovaglás, fogathajtás és lóápolás témakörökben.⁵⁹

Nők a lovas- és hajtóképzésben

Mint ahogy arra az iskolákról szóló fejezetben is kitértünk, a keleti hadszíntéren elszenvedett hatalmas embervesztés miatt 1943 elején a szárazföldi haderő főparancsnokságának lovas és fogathajtó felügyelősége úgy döntött, hogy lovaglásban jártas nőket vesz fel az iskolákba, így szabadítva fel számos tisztet és altisztet a frontalakulatok számára az iskolák állományából.⁶⁰ „Ezek a 18 és 40 év közötti nők a társadalom minden rétegét képviselték. Volt, aki a családi birtokon nőtt fel lovakkal, más a lovak iránti szeretetből lett segéd lovasoktató, megint mások a lovaglás iránti szenvedélyüknek hódoltak, és versenyeken nyertek díjakat.”⁶¹ Volt köztük számos arisztokrata, báró és grófnő is, legismertebb közülük Stephanie von Papen (1919–2016), az egykori kancellár Franz von Papen (1879–1969) leánya volt. A jelentkező nőknek felvételizni kellett, és a sikeres vizsgák után kapták meg beosztásukat valamely iskolába. Nagyon nehéz munkát kellett végezniük, de a híradó vagy a légvédelmi egységeknél szolgáló nőtársaikhoz hasonlóan ők is jól helytálltak. A férfi oktatók frontra vezénylése miatt számuk egyre nőtt minden iskolában. Ezt jól mutatja a VI. katonai körzet iskolájának a példája is. „A Warendorfban lévő lovas és hajtó iskolában az iskola parancsnoka, von Poser ezredes⁶² először csak 7 női lovasoktatót szándékozott alkalmazni. Hamarosan ez a szám 12-re nőtt, „De ez legyen a maximum!” – jelentette ki az ezredes. Az egyre súlyosabbá váló háborús helyzet miatt 1944-ben 17, végül pedig 28 segédoktatót nőt alkalmaztak. A háború utolsó hat hetében további 8 női oktató csatlakozott hozzájuk a demmini katonai körzeti iskolából, amelyet a közeledő front miatt feloszlattak.”⁶³ A háború végére az iskolákban a női segédoktatók összlétszáma meghaladta a 120 főt.

58 Buddrus 2002, 194.

59 Hermann Schäfer hagyaték, a szerző gyűjteménye.

60 Dr. Radtke 1967, 258.

61 Dr. Klietmann 1964, 2.

62 Karl Julius von Poser und Groß-Naedlitz (1883–1946) Breslauban született, az első világháború előtt huszártisztként, majd a háború alatt törzstiszti beosztásban szolgált. A nagy háború alatt számos kitüntetést, köztük a vaskereszt mindkét osztályát is elnyerte. 1946-ban szovjet hadifogságban az NKVD egyik különleges táborában halt meg.

63 Dr. Klietmann 1964, 2.

Utószó

Ló vagy gépjármű? A kérdés megválaszolhatatlan, hiszen a gépjárművekből, a hozzájuk való alkatrészekből és az üzemanyagból a háború teljes ideje alatt hiány volt, míg a lovak a háború nagy részében szinte korlátlanul a haderő rendelkezésére álltak. Ezért az ilyen jellegű összehasonlításuk meglehetősen akadémikus. Való igaz, hogy a fogatolt alakulatok több tízezer embert, (hajtókat, állatorvosokat, loápolókat és oktatókat) vontak el a haderő többi egységétől, de ezek a katonák érdemben egyébként sem tudták volna befolyásolni a háború kimenetelét. A háború második felétől, főleg az idősebb korosztályból származó katonákból és keleti önkéntesekből álló fogatolt szállítóoszlopok személyzete alkalmatlan lett volna az első vonalbeli frontszolgálatra, ezért a közvélemény hajlamos másodrendű katonaként tekinteni rájuk, holott nélkülözhetetlenek voltak, ők mozgatták és látták el a haderőt. Ők és állataik is megvívták a saját háborújukat az állandó kimerültséggel és az időjárás viszontagságaival. Kedvelt célpontjai voltak a partizántámadásoknak és az ellenség repülőgépeinek. A háború alatt a német haderő különböző fegyvernemei közel 20 fajta szánkót és több mint 100 fajta fogatolt járművet, valamint összesen mintegy 2 750 000 lovat használtak, melyeknek körülbelül 60-63%-a veszett oda a háborúban. A sors fintora, hogy míg a harmincas évek végén a sereglovasságot a teljes felszámolás fenyegette, és azt hitték, hogy a fogatolt alakulatok hamarosan a múlté lesznek, addig 1944-re nem maradt egyetlen olyan fegyvernem sem, amely ne használt volna lovakat tömegesen. 1945 márciusára már egy egész lovas hadtest, alárendeltségében két lovashadosztállyal állt hadrendbe, nem beszélve a számos, keleti önkéntesekből felállított lovas alakulatokról. De még ezek a nagy múltú, motiváltságukat mindvégig megőrző, hagyományaikra, fegyvernemükre oly büszke alakulatok sem tudtak fordítani a háború menetén. A szárazföldi haderő utolsó lovaskatonái a súlyos nyugat-magyarországi harcokban teljesen kimerülve végül Ausztriában tették le a fegyvert a szövetségesek előtt. Reinhart Koselleck (1923–2006), német történész, aki maga is fogatolt tüzérként szolgált a második világháborúban, így foglalta össze tapasztalatait a keleti hadjáratról: „Lovakkal nem lehetett megnyerni, de lovak nélkül biztosan nem.”⁶⁴ Ezt minden bizonnyal nemcsak a keleti hadszíntérre, hanem az egész második világháborúra is érvényesnek tekinthetjük.

FELHASZNÁLT LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Bundesarchiv (BArch), Koblenz / Németország

Veterinärinspektion des Heeres (V In) BArch RH 12-24

National Archives and Records Administration (NARA), Washington D.C. Amerikai Egyesült Államok

Kriegsgliederung des Ersatzheer Stand: Okt.1940 NARA T78 R403 F6374152 – F6374212

Kriegsgliederung des Ersatzheer Stand: Okt.1943 NARA T78 R405 F6375079 – F6375065

Kriegsgliederung des Ersatzheer Stand: Nov.1942 NARA T78 R410 F6378950 – F6378973

64 Seewald 2016.

Kriegsgliederung des Ersatzheer Stand: Dez.1943 NARA T78 R411 F6378985 – F6379091

1.Luftwaffe-Feld-Division, Kriegstagebuch, NARA T315 R84

5.Panzer-Division, Kriegstagebuch, NARA T315 R265, R278

21.Luftwaffe-Feld-Division, Kriegstagebuch, NARA T315 R770

211.Infanterie-Division, Kriegstagebuch, NARA T315 R1625

Centralnij Arhiv Minyisztjersztva Oboroni Rosszjizskoj Fegyercii (CAMO) Podolszk / Oroszország

Heeres-Verordnungsblatt. F 500 O 12451 D 119

Gliederungsübersichten der 16. Infanterie-Division (mot.) und der 6., 7., 9.

Panzer-Division F 500 O 12454 D 593.

Unterlagen der Ib-Abteilung der 376. Infanteriedivision F 500 O 12477 D 908

Anweisungen für Reit- und Fahrlehrer für den Lehrgang bei der 320. ID, Weisungen zur Kurzausbildung im Reiten und Fahren bei neu aufgestellten Verbänden u.a. F 500 O 12480 D 50

Grundgliederungen der Infanteriedivision 45. F 500 O 12498 D 48.

Die Fahrtruppe im Rahmen der Versorgung des Feldheeres – Eine Planübung. F 500 O 12530 D 8.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Birker, Wilhelm 2011. *Geschichte des Infanterie Regiment 63*. Band III. Ingolstadt: Druck und Kopie GmbH.

Bölscher, Bernd 2015. *Hitlers Marine im Landkriegseinsatz 1939–1945*. Norderstedt: Books on Demand.

Braun, Juliane 2004. *Ein Teil der Heimat seid Ihr für mich. Rundbriefe einer Mädchenklasse 1944–2000*. Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag.

Buddrus, Michael 2002. *Totale Erziehung für den totalen Krieg: Hitlerjugend und nationalsozialistische Jugendpolitik*. Teil 1. München: De Gruyter Saur Verlag.
<https://doi.org/10.1515/9783110967951>

Creveld, van Martin 1977. *Supplying War: Logistics from Wallenstein to Patton*. Cambridge: Cambridge University Press.

DiNardo, R. L., Bay, Austin 1988. Horse-Drawn Transport in the German Army. *Journal of Contemporary History*, 23 (1 Jan): Sage Publications.
<https://doi.org/10.1177/002200948802300108>

DiNardo, R. L. 1991. *Mechanized juggernaut or military anachronism? Horses and German Army of World War II*. New York: Greenwood Press.

Doehle, Dr. Heinrich 1939. *Orden und Ehrenzeichen im Dritten Reich*. Berlin: Berliner Buch und Zeitschriften Verlag.

Fleischer, Wolfgang 1995. *Deutsche Infanteriekarren, Heeresfeldwagen und Heeresschlitten 1900–1945*. Waffen-Arsenal Band 153, Wölfersheim-Berstadt: Podzun-Pallas-Verlag GmbH.

Fleischer, Wolfgang 2002. *Feldwagen in Uniform*. Stuttgart: Motorbuch Verlag.

Kaltenegger, Roland 2023. *Spezialverbände der Gebirgsjäger 1935–1945*. Stuttgart: Motorbuch Verlag.

Klietmann, Dr. Kurt 1964. *Die Deutsche Wehrmacht 1934 bis 1945: Die Bereiterinnen des Heeres*. Heft 43; Berlin: Verlag Die Ordenssammlung.

Krumpelt, Ihno 1968. *Das Material und die Kriegsführung*. Verlag E. S.Mittler & Sohn GmbH.

Niehorster, Leo W. G. 2007. *German World War II*. Organizational Series Volume 1/I, 1/II-1, 1/II-2. Crownhill: The Military Press.

Radtke, Dr. Major 1967. *Mädchen in Uniform – auf harten Armeesätteln. Zur Geschichte der Bereiterinnen*. Deutsches Soldaten Jahrbuch, 1967. 15. Deutscher Soldatenkalender. München–Lochhausen: Schild Verlag.

Raulff, Ulrich 2015. *Das Letzte Jahrhundert der Pferde. Geschichte einer Trennung*. München: C. H. Beck Verlag.
<https://doi.org/10.17104/9783406682452>

Richter, Klaus Christian 2021. *Die Feldgrauen Reiter*. Stuttgart: Motorbuch Verlag.

Saris, P. B .R. Wilhelm, Gillain, Philippe, Hammond, Jeff 2009. *Handbook of the Hitler-Jugend*. R. J. Bender Publishing.

- Seaton, Albert 1973. *Der russisch–deutsche Krieg 1941–1945*. Frankfurt am Main: Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen.
- Seewald, Berthold 2016. *Sie waren die wichtigsten Helfer der Wehrmacht*, 2016. 11. 14, <https://www.welt.de/geschichte/zweiter-weltkrieg/article159718383/Sie-waren-die-wichtigsten-Helfer-der-Wehrmacht.html> (Utolsó letöltés: 2023. 11. 12)
- Schade, von Margot 1988. *Gerettetes Leben. Erinnerungen an eine Jugend in Deutschland*. Munich: Verlag Langen Müller.
- Schwenck, Annegrete 2009. *Von zu Hause fort und wieder zurück. Tagebuchaufzeichnungen von Annegrete Schwenck*. Norderstedt: Books on Demand.
- Tessin, Georg 1988. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945*. Band 1–16, Osnabrück: Biblio Verlag.
- Hrsg. *Der Reichsorganisationsleiter der NSDAP: Organisationsbuch der NSDAP*, Zentlarverlag der NSDAP Franz Eher Nachf. München 1943.
- War Department: The German replacement Army (Erstazheer) April 1944*, Military Intelligence Division War Department. Washington: United States Government Printing Office, 1944.
- War Department: War Department Technical Manual TM-E 30-451 Handbook of German Military Forces* 15 March 1945. Washington: United States Government Printing Office, 1945.
- Zieger, Wilhelm 1973. *Das deutsche Heeresveterinärwesen im Zweiten Weltkrieg*. Freiburg: Verlag Rombach.